

УДК 323.1:351.82

Швадченко В. О.

ЕКОНОМІЧНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ ПРИ ФОРМУВАННІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ

In the article the essences of the regional economic contradiction are revealed, their influence on the industrial development are considered. A conceptual approach to substantiation of the regional industrial strategy is suggested.

Основною метою реалізації державної регіональної політики є створення рівноцінних умов для забезпечення високоякісного життя людей у різних районах країни, досягнення оптимального рівня використання їх територій, природних і трудових ресурсів, виробничого потенціалу тощо.

Складовими здійснення процесів ринкового реформування економіки є низка економічних, соціальних, культурних, політичних трансформацій, що відбуваються на рівні національної економіки, її секторів та галузей, регіональних господарських комплексів і в межах окремих підприємств. Метою здійснення цих процесів є сприяння формуванню та розвитку конкурентного ринкового середовища (з невід'ємним компонентом активної соціальної орієнтації), у якому господарська діяльність могла б безперешкодно здійснюватися відповідно до об'єктивно існуючих економічних законів і закономірностей. Проведення ринкових реформ на рівні держави, галузей економіки, в межах окремих регіонів створює принципово нові можливості та відкриває широкі перспективи для повної реалізації наявного виробничого потенціалу та економічного зростання вітчизняних підприємств.

Стимулювання внутрішніх перетворень в економіці має сприяти вирішенню існуючих на цей час структурних невідповідностей (насамперед, між виробництвом продукції промислового та споживчого призначення, між добувною та обробною промисловістю і т. ін.) та створити надійні передумови щодо сталого економічного зростання. На регіональному рівні головною метою реформування є розбудова комплексу економічних, організаційних, правових, інформаційних та інших заasad для забезпечення ефективної в сучасних ринкових умовах діяльності окремих суб'єктів господарювання.

Таким чином, значення та необхідність управління економічним розвитком регіонів насамперед полягає у необхідності забезпечення зв'язку і спадкоємності між структурно-інноваційними перетвореннями на макроекономічному рівні та реформаторськими діями у межах окремих підприємств. З цієї точки зору саме керівництво соціально-економічним і промисловим розвитком регіону має надавати позитивного впливу на галузеву структуру економіки, на оптимізацію розподілу виробничих потужностей та людського потенціалу територій, рівень добробуту та доходів населення.

На регіональному рівні відбувається також створення оптимальних можливостей щодо розвитку підприємств різних галузей, зростання експортних можливостей, покращення стану внутрішнього споживчого ринку. Крім того, саме в регіонах процеси ринкового реформування набувають чітко вираженої цільової орієнтації на конкретних суб'єктів господарювання, товаровиробників, промисловців і підприємців. Тільки ціле-

спрямовані дії такого роду дозволяють здійснювати суспільно-економічні перетворення з урахуванням конкретних умов фінансового стану підприємств, об'єктивної оцінки діяльності їхніх власників та керівників, а також передбачення можливих наслідків реформаторських заходів для соціально-економічного становища жителів території.

Важливим інструментом вирішення низки зазначених складних завдань є формування регіональної промислової політики як невід'ємної складової державної стратегії розвитку територій. Проблеми стратегічного управління регіональним соціально-економічним розвитком (СЕР) розглядалися в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, таких, як В. Гриньова, М. Долішний, М. Даймані, В. Захарченко, І. Зінко, С. Ішук, М. Кизим, Т. Клебанова, Л. Кузьменко, В. Мунтян, В. Пономаренко, Д. Стеченко, В. Томас, В. Шлемко, Р. Шніпер, О. Ястремська та ін. [1 – 9]. Проте в більшості випадків об'єктом уваги дослідників виступають проблеми стратегічного планування СЕР територій у цілому, в той час як вирішення конкретних і об'єктивних економічних суперечностей, що виникають у промисловому секторі територій за сучасних умов ринкового реформування економіки, залишаються недостатньо вивченими та вимагають докладного дослідження.

Метою дослідження даної статті є теоретичне обґрунтування та розробка рекомендацій щодо встановлення шляхів вирішення економічних суперечностей промислового розвитку територій при формуванні регіональної промислової політики. Як загальнонаукові та спеціальні методи дослідження у роботі використовувалися: теоретичне узагальнення і систематизація — для вивчення теоретичних основ планування регіонального промислового розвитку; методи діалектики та формальної логіки — для розгляду економічних суперечностей розвитку територій у їх взаємозв'язку та протиставленні, єдності та боротьбі протилежностей, аналізу і синтезу — для диференціації й узагальнення складу факторів промислового розвитку територій.

Виникнення більшості нагальних проблем соціально-економічного розвитку вітчизняних промислових підприємств пов'язано із двома джерелами структурно-інноваційних перетворень, що супроводжують процеси ринкової трансформації економіки. Першим із таких джерел є характерні для ринкових відносин мінливості і невизначеності середовища господарювання, безперервна поява нових тенденцій у розвитку економіки й суспільства, коливання ринкової кон'юнктури, прискорення науково-технічного прогресу тощо. Іншим джерелом змін є сам процес реформування економіки України, пов'язаний із необхідністю обмеження державного втручання в економічні процеси, з перетворенням форм власності та структурними змінами у цілому. Ринкові трансформації обох видів тісно пов'язані, а їхнє одночасне існування не тільки суттєво ускладнює вирішення завдань управління соціально-економічним розвитком вітчизняних підприємств, але й відкривають широкі перспективи для розвитку й зростання.

Проте на рівні із явною та наочною дією зазначених сучасних чинників формування промислового потенціалу територій майже незмінним (а у багатьох випадках — навіть поступово зростаючим) залишається також роль та значення у цьому процесі об'єктивних економічних суперечностей, притаманних процесам суспільного відтворення на регіональному рівні. Масштабність і неабияка сила впливу цих суперечностей на промисловий розвиток території насамперед обумовлюється складною природою походження економічних суперечностей, що визначається самою природою просторового розподілу економічного і промислового потенціалу держави на її території [4; 6; 9].

На відміну від відносно нетривалих (за термінами виникнення й існування) структурних диспропорцій, які на цей час стали наслідками здійснення процесів ринкового реформування економіки, об'єктивні економічні суперечності мають постійний і безперервний характер. Так, вирішення пев-

них нагальних соціально-економічних проблем, що витікають із наявних суперечностей такого роду, призводить не тільки до розширення економічного потенціалу регіону, але й стає причиною виникнення нових (у новій якості, як правило — більш складних і різноманітних) проявів об'єктивних економічних суперечностей.

Об'єктивний характер існування економічних суперечностей, притаманних просторовому розподілу промислового виробництва, обумовлюється неодмінними диспропорціями, які існують між різними складовими регіонального відтворювального процесу. З цієї точки зору насамперед слід відзначити майже обов'язково існуючий у межах певної території дисбаланс у співвідношенні наступних чинників: споживчих потреб та виробничих можливостей; розташування економічних ресурсів та структури виробничого потенціалу; кількості об'єктів та рівня розвитку виробничої та невиробничої сфери; галузевого та міжгалузевого розподілу суб'єктів господарювання; екодеструктивної людської діяльності і дотримання вимог збереження природного середовища та ін.

Об'єктивність виникнення економічних суперечностей визначається також просторово-часовим розмежуванням окремих процесів соціально-економічного і промислового розвитку регіону, що обумовлює появу численних суперечностей між довгостроковими та поточними цілями регіональних трансформацій, вимогами економічної ефективності використання ресурсів (насамперед — інвестиційних) і часовими характеристиками можливого отримання відповідних результатів (особливо у сфері реалізації масштабних інфраструктурних проектів), а також викликає посилення урбаністичних диспропорцій між мегаполісами та середніми і малими містами. В цілому для процесу соціально-економічного розвитку регіону притаманною вважається наявність п'яти основних груп об'єктивних економічних суперечностей [6; 9]: регіональні загально-виробничі суперечності; цільові суперечності; міжфазові суперечності; територіально-галузеві дисбаланси; просторово-часові суперечності.

Всередині наведених груп суперечностей та між цими групами існує система прямих і зворотних зв'язків, що обумовлюють надзвичайно складний характер взаємовідносин між різними видами суперечностей. В цілому трансформація економічних суперечностей (поглиблення або послаблення їхньої дії) стає відображенням динаміки масштабних процесів регіонального розвитку, насамперед — у промислово-виробничій сфері, а також результатами реалізації певних стратегічних та поточних рішень щодо регулювання СЕР території. Разом з тим для кожної з груп економічних суперечностей притаманними є власні характерні особливості, які обумовлюють нагальну необхідність застосування специфічних форм і методів управлінського впливу, адекватних природі виникаючих у процесі регіонального розвитку суперечностей.

Регіональні загально-виробничі суперечності витікають з природи економічних відносин між окремими складовими відтворювального процесу у межах території. Найбільш глобальними суперечностями такого роду стають внутрішні суперечності між продуктивними силами та виробничими відносинами, а також між розподілом живої (людський потенціал) та уречевленої (виробничі потужності) праці у межах території. Іншим джерелом виникнення суперечностей такого роду стає участь промислових і економічних структур регіону в процесах глобального розподілу праці та економічної інтеграції, наслідки яких можуть суттєво суперечити вимогам забезпечення комплексності територіального розвитку (зовнішні суперечності).

Цільові суперечності є відбиттям суперечностей, які існують між локальними інтересами, мотивами і стимулами окремих учасників процесу регіонального соціально-економічного розвитку та загальними для усієї територіальної громади цілями. До складу загальних цілей регіонального розвитку зазвичай відносять забезпечення високої якості життя мешканців території та вирівнювання життєвих стандартів у різних районах держави (скорочення міжрегіональної диференціації рівня життя). Проте здійснення практичних дій щодо досягнення зазначених цілей об'єктивно буде входити у суперечність, з

одного боку, із вимогами забезпечення локальної економічної ефективності діяльності окремих суб'єктів господарювання (через обов'язковість передачі частки доданої вартості у вигляді прибутку від власників підприємств до загального користування мешканців території), а з іншого, з необхідністю перерозподілу наявних в регіоні ресурсів та благ на користь державного бюджету для задоволення загальнодержавних потреб та фінансування державних інвестицій, дотацій і трансфертів іншим регіонам.

Виникнення міжфазових суперечностей обумовлюється можливим розбалансуванням на рівні розвитку та співвідношенням різних стадій (фаз) регіонального відтворювального процесу, тобто виробництва, обігу-розподілу, споживання. Міжфазові суперечності становлять суперечності між інтересами, які, на відміну від цільових, не можуть бути локалізовані у межах окремого (навіть надвеликого) підприємства або людського угруповання, а стосуються оптимальності структури регіонального відтворювального процесу у цілому. Найбільш суттєвими економічними суперечностями такого роду стають суперечності між споживчими потребами та матеріальними передумовами щодо їх задоволення, причини яких майже завжди обумовлені наявним дисбалансом між розвитком виробництва продукції кінцевого споживання та проміжного (виробничого) призначення. На стратегічному рівні проявом міжфазових суперечностей насамперед є об'єктивні розбіжності, які існують між задоволенням інвестиційних потреб виробництва та дотриманням вимог підвищення якості життя населення регіону.

Територіально-галузеві дисбаланси витікають з наявності об'єктивних суперечностей між галузевими ("вертикальними") та територіальними ("горизонтальними") інтересами. З одного боку, будь-яке підприємство є учасником виробничо-технологічної мережі, що існує й далеко за межами певної території. Так само інтереси власників підприємств (особливо — великих інтегрованих об'єднань) також виходять за межі окремого регіону, що ніяк не буде сприяти активізації участі цих підприємств у вирішенні регіональних завдань розвитку. Проте з іншого боку, наявність певної виробничої, транспортної, соціальної інфраструктури все ж таки є невід'ємною умовою забезпечення сталості економічного розвитку підприємств регіону. Сутність економічних суперечностей цієї групи полягає у існуванні суттєвих розбіжностей між інфраструктурними потребами промисловості, господарства регіону та потребами забезпечення життєдіяльності території у цілому.

Просторово-часові суперечності витікають з обмеженості оперативних можливостей учасників СЕР (у тому числі — навіть держави) щодо усунення перманентних територіальних диспропорцій розподілу економічних благ і ресурсів, а також щодо подолання розбіжностей у тенденціях просторового розміщення виробничих та інфраструктурних об'єктів. Гострота прояву просторово-часових суперечностей стає відбиттям ступеня нерівномірності розвитку окремих складових соціально-економічного комплексу регіону, а також відображенням наявних можливостей оперативного виправлення зазначених вище диспропорцій.

Таким чином, складний та різноманітний характер походження економічних суперечностей, надвисокий рівень важливості нагального комплексного вирішення зазначених суперечностей обумовлює необхідність формування належного стратегічного підходу до розв'язання проблем регіонального розвитку. Невід'ємною складовою такого підходу є розробка регіональної промислової політики як загальної концепції та комплексу практичних дій держави у сфері формування та використання виробничого потенціалу регіону, який розроблено відповідно до цієї концепції для досягнення стратегічних цілей розвитку території, забезпечення сталого економічного зростання, збільшення ефективності використання ресурсного потенціалу, підвищення якості життя та зростання доходів населення.

Можливі шляхи та засоби вирішення економічних суперечностей розвитку території у регіональній промисловій політиці наведені у таблиці.

Механізм регулювання економіки

9

Таблиця

Характеристика об'єктивних економічних суперечностей СЕР території та шляхи їх вирішення у регіональній промисловій політиці

Група суперечностей 1	Види суперечностей 2	Шляхи (засоби) вирішення 3
Регіональні загально-виробничі суперечності	Між територіальним розподілом праці, спеціалізацією, міжрегіональною економічною інтеграцією та вимогами забезпечення комплексного розвитку регіону	Створення сприятливого інвестиційного клімату Податкове стимулювання розвитку підприємництва в регіоні Державна підтримка створенню та діяльності міжрегіональних об'єднань та консорціумів
	Між загальнодержавними та регіональними потребами у економічних ресурсах та благах	Розробка та реалізація інвестиційних програм регіонального промислового розвитку з часткою фінансування з держбюджету Розвиток системи соціального партнерства у промисловості
	Між економічними та соціальними процесами	Державна підтримка діяльності профспілок Податкове стимулювання створення нових робочих місць (насамперед – для незахищених верств населення)
	Між соціально-економічним, виробничим розвитком і регіональною екологічною діяльністю	Квотування та ліцензування екодеструктивної діяльності Впровадження компенсаційних виплат і субсидій за впровадження інновацій екологічного характеру Податкове стимулювання екологічних інвестицій
	Між пропорціями розвитку виробничої та невиробничої сфери, матеріальним виробництвом та фінансово-кредитними потоками	Створення сприятливого інвестиційного клімату Формування системи державної підтримки та пільгового кредитування виробничих підприємств малого бізнесу Залучення виробничих підприємств малого бізнесу до виконання регіональних контрактів і замовлень
	Між спеціалізованими галузями та сектором інфраструктурного виробництва	Розробка та реалізація інвестиційних програм регіонального інфраструктурного розвитку із паритетним фінансуванням з держбюджету та приватних джерел Податкове стимулювання приватних інвестицій у розвиток регіональної інфраструктури
	Між економічними та адміністративними методами управління регіональним розвитком	Створення консультаційних рад з регіональної промислової політики із залученням фахівців з недержавного сектору Державна підтримка діяльності об'єднань товаровиробників, промисловців та підприємців
Цільові суперечності	Між загальнодержавними пріоритетами СЕР та цілями регіонального розвитку	Розробка та реалізація цілісної системи стратегічного планування регіонального розвитку на рівні області, району, міста
	Між пріоритетами зростання життєвого рівня населення та вимогами підвищення економічної ефективності господарювання	Розвиток системи соціальних гарантій зайнятості у промисловості Державне регулювання цін на окремі промислові товари Створення сприятливого інвестиційного клімату
	Між виробничо-господарськими та соціально-економічними завданнями СЕР	Розвиток системи соціального партнерства у промисловості Залучення промислових підприємств до виконання регіональних контрактів і замовлень Податкове стимулювання створення нових робочих місць (насамперед – для незахищених верств населення)
	Між довгостроковими пріоритетами розвитку та поточними завданнями	Податкове стимулювання інвестиційних програм інноваційного розвитку у промисловості Державна підтримка науково-технічної діяльності у промисловості Розробка та реалізація інвестиційних програм регіонального промислового розвитку із паритетним фінансуванням з держбюджету та приватних джерел
	Між вирішенням комплексних завдань територіального розвитку та локальними економічними інтересами підприємств	Ліцензування та квотування окремих видів виробничої діяльності Розробка та реалізація інвестиційних програм регіонального промислового розвитку із паритетним фінансуванням з держбюджету та приватних джерел
	Між пріоритетами інвестиційної діяльності у виробничій та невиробничій (інфраструктурній) сферах	Розробка та реалізація інвестиційних програм регіонального інфраструктурного розвитку із паритетним фінансуванням з держбюджету та приватних джерел
Міжфазові суперечності	Між сферою виробництва та сферою обігу	Гарантійна і кредитна державна підтримка товаровиробників
	Між сферою обігу та споживчою сферою	Стимулювання розвитку системи споживчого кредитування у сфері придбання промислових товарів
	Між споживчими потребами та матеріальними передумовами щодо їх задоволення	Ліцензування та квотування використання окремих видів природних ресурсів у промисловій і споживчій сферах Пряме (через штрафи та санкції) обмеження споживання окремих видів економічних благ
	Між розвитком виробництва продукції кінцевого споживання та проміжного (виробничого) призначення	Стимулювання розвитку системи споживчого кредитування у сфері придбання промислових товарів
		Створення сприятливого інвестиційного клімату

1	2	3
Міжфазові суперечності	Між розвитком виробництва продукції кінцевого споживання та проміжного (виробничого) призначення	Розробка та реалізація інвестиційних програм виробництва споживчих товарів із паритетним фінансуванням з держбюджету та приватних джерел
	Між інвестиційними потребами та вимогами підвищення якості життя населення регіону	Пряме (через штрафи та санкції) обмеження споживання окремих видів економічних благ Податкове стимулювання інвестиційних програм інноваційного й інфраструктурного розвитку в промисловості
	Між галузевими (приватними) інтересами промисловців та пріоритетами розвитку території в цілому	Розвиток системи соціального партнерства у промисловості Створення сприятливого інвестиційного клімату Податкове стимулювання інноваційно-інвестиційних програм із ресурсозбереження у промисловості
Територіально-галузеві дисбаланси	Між інфраструктурними потребами промисловості та території в цілому	Розробка та реалізація інвестиційних програм регіонального інфраструктурного розвитку із паритетним фінансуванням з держбюджету та приватних джерел
	Між урбанізацією та розвитком малих і середніх міст	Створення сприятливого інвестиційного клімату Податкове стимулювання розвитку підприємництва в регіоні
Просторово-часові суперечності	Між територіальним розташуванням населення та розвитком соціальної інфраструктури регіону	Розробка та реалізація інвестиційних програм регіонального інфраструктурного розвитку із паритетним фінансуванням з держбюджету та приватних джерел Розвиток системи соціального партнерства у промисловості
	Між територіальним розташуванням виробничих об'єктів та інфраструктури виробництва	Розробка та реалізація інвестиційних програм регіонального інфраструктурного розвитку із паритетним фінансуванням з держбюджету та приватних джерел Створення сприятливого інвестиційного клімату Податкове стимулювання створення нових робочих місць
	Між великими довготривалими інвестиційними проектами та поточними тенденціями СЕР	Податкове стимулювання інвестиційних програм інноваційного розвитку в промисловості Гарантійна і кредитна державна підтримка промислових інвестиційних програм
	Між довгостроковими програмами розвитку та використовуваними методами регіонального управління	Розвиток системи соціального партнерства у промисловості Створення консультаційних рад з регіональної промислової політики із залученням фахівців з недержавного сектору Державна підтримка діяльності об'єднань товаровиробників, промисловців та підприємців

Об'єктивний характер економічних суперечностей регіонального розвитку обумовлюється диспропорціями, які існують між різними складовими регіонального відтворювального процесу, а саме дисбалансом споживчих потреб та виробничих можливостей; розташування ресурсів та структури виробничого потенціалу; виробничої та невиробничої сфери; галузевого та міжгалузевого розподілу суб'єктів господарювання; екодеструктивної діяльності й вимог збереження природного середовища та ін. Економічні суперечності такого роду поділяють на п'ять основних груп: регіональні загально-виробничі суперечності; цільові суперечності; міжфазові суперечності; територіально-галузеві дисбаланси; просторово-часові суперечності. Необхідною умовою подолання економічних суперечностей регіонального розвитку є формування регіональної промислової політики як загальної концепції та комплексу практичних дій держави у сфері формування та використання виробничого потенціалу регіону, який розроблено відповідно до цієї концепції для досягнення стратегічних цілей розвитку території, забезпечення сталого економічного зростання, збільшення ефективності використання ресурсного потенціалу, підвищення якості життя та зростання доходів населення.

Напрямами подальших досліджень, на думку автора, у цій сфері має стати розробка методичних засад формування регіональної промислової політики.

Література: 1. Гриньова В. М. Проблеми розвитку інвестиційної діяльності / В. М. Гриньова, В. О. Коюда, Т. І. Лепейко, О. П. Коюда. – Харків: Вид. ХДЕУ, 2002. – 464 с. 2. Долішній М. І. Регіональна соціально-економічна політика (основні засади формування і розвитку) // Регіональна економіка. – 1997. – №2 – С. 16 – 26. 3. Забродский В. А. Региональное управление / В. А. Забродский, Н. А. Кизим. – Харьков: Основа, 1991. – 96 с. 4. Кузьменко Л. М. Управление функционированием и развитием экономики региона. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2004. – 284 с. 5. Мунтян В. І. Економічна безпека України. – К.: КВІЦ, 1999. – 463 с. 6. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком. – К.: Вища школа, 2000. – 224 с. 7. Стратегія соціально-економічного розвитку Харківської області на період до 2011 року. – Харків: Вид. дім "ІНЖЕК", 2003. – 204 с. 8. Томас Т. Якість економічного зростання / Т. Томас, М. Даймані, А. Дарегивар. – К.: Вид. Соломії Павличко "Основа", 2002. – 350 с. 9. Шнипер Р. И. Регион: экономические методы управления. – Новосибирск: "Наука", Сибирское отделение, 1991. – 320 с.